

Fatma ŞENCAN

Kent/li/leşme Sürecinde Bağımlılık Sarmalı

SAGE

RumeliYA

Yayıncılık ψ Publishing

Fatma ŞENCAN

Kent/li/leşme Sürecinde Bağımlılık Sarmalı

Ankara & Kırklareli

2022

SAGE

RumeliYA

Yayıncılık   Publishing

Yazar / Author

Fatma ŞENCAN

Kitap adı / Book title

Kent/li/leşme Sürecinde Bağımlılık Sarmalı

Editör / Editor: Doç. Dr. Yakup YILMAZ

Grafiker / Graphic artist: RumeliYA

Tashih / Redaction: Doç. Dr. Yakup YILMAZ

Kapak / Cover: Güler AŞIK

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish

ISBN

RumeliYA: **978-605-71225-3-7**

SAGE : **978-605-184-385-8**

1. baskı / 1st edition

Yayın tarihi / Date published: 2022

Baskı yeri / Printing house

SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti. **Sertifika No:** 41356

Kazım Karabekir Caddesi, Kültür Çarşısı No: 7 / 101-102

İskitler / **Ankara**

0 312 341 00 02 - 0 549 341 00 02

APA

Şencan, F. (2022). *Kent/li/leşme Sürecinde Bağımlılık Sarmalı*. Ankara & Kırklareli:

SAGE & RumeliYA.

Adres / Address

SAGE Yayıncılık

SAGE Yayıncılık Rek.Mat.San.Tic.Ltd.Şti.

Kazım Karabekir Caddesi

Uğurlu İş Merkezi No: 97/24

İskitler – Ankara

Tel: 0 312 341 00 05

Sertifika No: 47603

web: www.kitapbastir.com

e-mail: bilgi@bizimdijital.com

RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing

Karacaibrahim Mah. Nüzhet Somay Caddesi, No. 49 B Merkez, **Kırklareli**, Türkiye

İrtibat

Osmanağa Mahallesi, Mürver Çiçeği Sokak, No:14/8

Kadıköy - **İstanbul** / Türkiye, 34714

Sertifika / Certificate No 48218

web: www.rumeliya.com

e-mail: editor@rumeliya.com

© Bu kitabın 1. baskısı için yayın hakkı **SAGE** ve **RumeliYA Yayıncılık**'a aittir.

© The copyright for the 1st edition of this book belongs to **SAGE** and **RumeliYA Publishing**.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR..... IX

ÖN SÖZ XI

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ..... 1

Problem nedir?..... 5

Amaç nedir? 5

Araştırmanın içerdiği sorular 6

Araştırmanın önemi..... 8

Araştırma öncesi ne gördük? 8

Araştırmada engelimiz neydi? 8

Araştırmadaki yöntemimiz neydi? 9

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE..... 11

2.1. Genel olarak bağımlılık 11

2.2. Madde bağımlılığı 12

2.2.1. Uyuşturucu madde..... 13

2.2.2. Psicotrop madde..... 14

2.2.3. Yeni nesil sentetik maddeler 14

2.3. Maddenin kötüye kullanımı ve problemlili madde kullanımı..... 15

2.4. Bağımlılıkla ilgili genel yaklaşımlar 16

2.4.1. Bağımlılık bir sendromdur 16

2.4.2. Bağımlılık bir beyin hastalığıdır 17

2.4.3. Sosyal bağlamın madde kullanımına etkisinin bağlanma ve taklit kuramları üzerinden incelenmesi..... 18

2.5. Bağımlılık Tanı Kriterleri..... 19

2.6. Türkiye’de madde bağımlılığının genel durumu 20

2.7. İstanbul’da genel durum 23

2.8. Madde kullanımının bireysel ve toplumsal etkileri	25
2.8.1. Madde kullanan bireylerin süreç içerisinde yalnızlaşması	25
2.8.2. Madde kullanımı ve suç ilişkisi	26
2.8.3. Madde kullanımı ve sağlık ilişkisi	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ, KENTLEŞME VE MADDE BAĞIMLILIĞI 29

3.1. Geçmişten günümüze göç ve kentleşme ilişkisi	29
3.2. Türkiye’de kentleşme ve göç ilişkisi	31
3.3. İstanbul’da kentleşme ve göç ilişkisi	33
3.3.1. Göçmenlerin kent yaşamına adaptasyonu	35
3.3.2. Kentleşme sürecinde kimliğin yeniden inşa edilmesi.....	37
3.3.3. Kentleşme sürecinde ait olma ihtiyacı	39
3.3.4. Kent yaşamına katılma sürecinde yoksulluk etkeni	41
3.3.5. Göçün çocuk işçiliğine etkisi	43
3.3.6. Kentsel göçmenlerin maruz kaldığı eğitim sorunları.....	44
3.3.7. Ergenlik dönemi özelliklerinin madde kullanımı açısından taşıdığı riskler	45
3.3.8. Ergenlerin madde kullanım tutumlarına ailenin etkisi	49
3.3.9. Akran faktörü.....	54
3.3.10. Madde kullanımına yönelmede okul devamsızlığı ve terkinin etkisi	56
3.3.11. Madde kullanımına yönelmede sosyal medyanın etkisi	59
3.3.12. Madde kullanımında cinsiyet etkeni	62
3.3.13. Ergenlerin kişilik özellikleri ve ruhsal sorunlar	63
3.3.14. Çalışma ortamı ve barınma koşulları	64
3.3.15. Genetik etkenler	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ..... 67

4.1. Araştırmanın yöntemi ve deseni	67
---	----

4.2. Araştırmanın veri toplama tekniği	68
4.3. Araştırmanın veri analizi	69
4.4. Araştırma sahası	69

BEŞİNCİ BÖLÜM

BULGULAR.....71

5.1. Yavuztürk ve Kirazlıtepe mahallelerinin oluşum süreci ve sosyokültürel dokusu	71
5.1.1. Sosyokültürel mekânlar açısından mahallelerin yeterliliği	74
5.1.2. Ailenin göç etme sebepleri	76
5.1.3. Mahallede madde kullanım sıklığı ve görünürlüğü	77
5.1.4. Ergenlerin madde kullanım mekânları.....	78
5.1.5. Ailenin madde kullanan çocukları hakkında gözlem ve tutumları	80
5.1.6. Ergenlerin ailelerinin sosyal çevreyle ilişkisi ve maruz kaldıkları sorunlar	82
5.1.7. Madde bağımlılığına karşı mahalle sakinleri ve diğer paydaşların yaklaşımı	84
5.1.8. Madde kullanan ergenlerin okul devamsızlığı ve okul terki sorunu91	
5.1.9. Katılımcıların bağımlılık kavramına atfetmiş oldukları anlamlar ..	97
5.1.10. Katılımcıların maddelere dair farkındalık düzeyleri	102
5.2. Vakalar: Anlatı Yaklaşımı	103
5.2.1. Vaka-1 (Kadın, 19 yaşında)	103
5.2.2. Vaka-2 (Erkek, 25).....	106
5.2.3. Vaka-3 (Erkek, 25).....	109
5.2.4. Vaka-4 (Kadın, 20)	111
5.2.5. Vaka-5 (Erkek, 22).....	113
5.2.6. Vaka-6 (Erkek, 24).....	115
5.2.7. Vaka-7 (Erkek, 24)	118
5.2.8. Vaka 8 (Erkek, 25).....	120
5.2.9. Vaka-9 (Erkek, 24).....	122

5.2.10. Vaka-10 (Erkek, 22)	124
5.2.11. Vaka-11 (Erkek, 25)	126
5.2.12. Vaka-12 (Erkek, 25).....	128
5.2.13. Vaka-13 (Erkek, 23)	129
5.4 Bağımlılığın tipolojisi.....	131
5.4. Katılımcılar ile sosyal bağlam etkileşiminin analizi.....	132

ALTINCI BÖLÜM

TARTIŞMA.....137

6.1. Ailelerin kent yaşamına uyum sürecinde karşılaştığı problemler	137
6.2. Ergenlerde madde kullanımının başlama zamanı ve sebepleri	139
6.3. Sosyal çevrenin ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkisi.141	
6.4. Aile ve yakınların ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkisi	142
6.5. Madde kullanan ergenlerin karşılaştığı sorunlar	142
6.6. Serbest zaman etkinliklerinin ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkisi	144
6.7. Medya ve sosyal iletişim ağlarının ergenlerin madde kullanımına yönelmesindeki etkisi	144

YEDİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER147

KAYNAKÇA.....153

EKLER 169

BÖLÜM 1: Genel Bilgiler	170
Görüşme Bilgileri.....	170
Katılımcı Bilgileri:.....	170
BÖLÜM 2: Ergenlerin Madde ile Tanışmaları ve Kentleşme Süreci Tecrübeleri	171
BÖLÜM 3: Sosyal Bağlamı Oluşturan Katılımcılara Yönelik Sorular.....	173

KISALTMALAR

TUBİM	Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
TSSB	Travma Sonrası Stres Bozukluğu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖN SÖZ

Bağımlılık tarih boyu insanlığın kendi tercih ettiği bir problem olmuştur. Fakat kişisel bir tercih gibi başlayan ve maddelerin amacı dışında kullanımıyla giderek yaygınlaşan bu problem, toplumsal etkilerinin giderek derinleşmesiyle günümüzün küresel ölçekli bir sorunu haline gelmiştir. Kişileri bu problemleri sürece yönelten etkenler zaman içinde değişkenlik gösterse de kişisel eğilimleri tetikleyen koşullar bizimde içinde bulunduğumuz çevreyle ilişkilidir. Bu yönüyle her birimiz bağımlılık riski taşıdığımız gibi farkında olmadan bu problemin giderek yaygınlaşmasının bir sebebi olabiliriz. Toplumsal farkındalığın artırılması bizi bu problemin zararlı etkilerine karşı koruma ve nesneli yapma yerine çözümün bir parçası yapabilir. Bu sebeple madde suistimalinden kaynaklanan sorunların çözümünde büyük resme bakma ve pazılın kayıp parçasını bulma önem arz etmektedir.

Bağımlılık geçmişte maddelerin suistimalini tanımlamak için kullanılırken, günümüzde giderek artan bağımlılık çeşitleriyle daha geniş bir yelpazeyi tanımlamaktadır. Hatta halk arasında bir şeyin gereğinden fazla kullanımı veya zihnin meşguliyeti de bağımlılık olarak ifade edilebilmektedir. Aslında her ikisi de kişinin bireysel özerkliğine zarar verebilecek zararlı kullanım biçimlerine dikkat çekmektedir. Çünkü her nesne veya kişiyle olan bağımlılık bağımlılık riski içerebilmektedir. Nitekim vakaların bu maddelerle kurdukları ilişkileri yaşamlarının vazgeçilmezi olarak tanımlamaları maddelerle aralarındaki patolojik ilişkinin boyutunu göstermektedir.

Bağımlılığın bilimsel tanımlarının yanında bu problemi yaşayan kullanıcıların bağımlılığa yüklediği anlamlar, süreç içerisinde maruz kaldıkları sorunlar ve sosyal bağlam ilişkisini araştırmayı hedefleyen araştırma, soruna madde kullananların perspektifinden bakmayı amaçlamıştır. Kent/li/leşme süreçlerinde uyum sorunları yaşayan gençlerin ailelerinin yaşadığı süreçten etkilendikleri, maddi sorunlarla uğraşırken ebeveyn rollerini yerine getiremedikleri ve ilgisiz kalan çocukların mahallede yaygın olan madde kullanım döngüsüne “abi” dedikleri kullanıcı ve satıcılar aracılığıyla hızlıca girdikleri tespit edilmiştir.

Dünyadaki kullanım yaygınlıklarını gösteren tablolarla karşılaştırıldığında Türkiye'nin durumu nispeten daha iyi gibi görünse de özellikle 2000 yıllardan sonra tırmanışa geçen kullanımlar sonraki yıllarda K2 ve Spice olarak da adlandırılan bitkisel görünümlü birçok kimyasal içerikten oluşan sentetik zehir bonzainin gençler arasında ölümle sonuçlanan yaygın kullanımı aileleri ve toplumu alarma geçirmiş oldu. Kitle iletişim araçlarında çıkan haberler ve kullanan kişilerin görüntüleri toplum vicdanını incitir boyutlara gelmesi mevcut

Çalışmaların artmasına katkı sağladı. Koruyucu ve önleyici çalışmalara duyulan önemin artmasıyla birlikte disiplinler arası akademik çalışmalarda alan yazında çoğalmaya başlamış oldu.

Bağımlılık problemini sosyolojik açıdan ele almak için yürütülen çalışma kuramsal ve teorik ereve, bulgular, sonuç ve önerilerinde yer aldığı yedi bölümden oluşmaktadır. Bağımlılığın birey temelli sosyal bir problem olmasının sebepleri araştırmanın amaç kısmında özetlenmiş, amaca uygun yöntem ve sorulara birinci bölümde yer verilmiştir. Ayrıca saha da veri toplarken karşılaşılan sorunlara sonraki araştırma/araştırmacılara fikir vermesi bakımından yine aynı bölümde değinilmiştir.

Bağımlılık tanı ve kriterlerinin yer aldığı ikinci bölümde geçmişten günümüze bağımlılık alanındaki yeni gelişme ve yaklaşımlara yer verilmiş, problemin Türkiye ve İstanbul genelindeki boyutları literatürlerle ilişkilendirilerek genişletilmiştir. nc ve dördüncü bölümde bağımlılık sorununa gle kent yaşamına sonradan dhil olan göçmenlerin yaşadığı sorunlar açısından yaklaşılmış ve bu araştırmada kullanılan yöntemler belirtilmiştir.

Bulgular, madde kullanım bozukluğu olan ergenler ile onların sosyal bağlamını oluşturan kişilerin gözlem ve deneyimlerinden oluşan beşinci bölüm ile son bölümlerde katılımların ifadelerinden hareketle sonuç ve öneriler yer almıştır. Alan yazına ve sorunun karanlıkta kalan boyutuna katkı vermesi, bilginin olumlu davranış biçimlerine dönüşmesi örnek olması temennisiyle...

Bu alışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Kadir CANATAN danışmanlığında “G ve Kentleşme Sürecinde Ergenleri Madde Kullanımına Yönelten Sosyal Bağlamın Analizi” adıyla hazırlanıp 2020 Haziran’da savunulan doktora tezinden üretilmiş bilimsel bir kitaptır.

Çalışmanın akademik bir formata dönüşmesinde bilgi ve deneyimleriyle yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. Kadir CANATAN’a, saha araştırmalarında deneyimleriyle bana destek veren Osman UÇAR’a ve çalışmanın kitaplaşıp hizmete sunulmasında emeği olan herkese sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Dr. Fatma ŞENCAN

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İnsanoğlunun doğayla bütünleşme ve yaşamını sürdürme çabası yakın çevresindeki doğal kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanmasıyla başlar. Temel ihtiyaçları karşılayabilmek için başlayan bu süreç zaman içerisinde doğadaki bazı bitkilerin ve bu bitkilerden elde edilen maddelerin hastalıkları tedavi etme, duygu durumunu değiştirme, haz alma ve keyif vermedeki etkilerinin keşfedilmesini de beraberinde getirmiştir. İlk dönemler kullanılan maddelerin etkilerini tanımlamakta zorlanan insanoğlu, bu etkileri doğaüstü güçlerle ilişkilendirmiş ve mistik bir kutsiyet de atfetmiştir. Süreç içinde sağlık ve diğer alanlardaki bilimsel gelişmeler, bu maddelerin amacının dışında kullanımının sebep olduğu olumsuz etkileri ve insan sağlığı açısından taşıdığı tehlikeleri ortaya koymuştur.

Bağımlılık yapan maddelerin tarihsel arka planı Antik çağlara kadar uzanır. Kabartma ve resimlerde görsellerine rastlanan *afyonun* özelliklerinden destanlarda bahsedildiğine değinen Babaoğlu (1997: 12-15), Kahire Müzesi'nde MÖ 14. yy'a ait olduğu varsayılan mumyanın ağzında bulunan afyon parçasının ölümden sonraki yaşamda acıları dindirmek için kullanılmış olabileceğini ve toplumsal inanç sistemlerindeki önemini gösterme ihtimalinden bahseder. Bunun yanı sıra Hint toplumunda esrar için 'başarı ve mutluluk' anlamına gelen *vişema* adı kullanılmakta, Perslerin kutsal kitabı *Zerdüş'te* ise kenevirde acı ve üzüntüyü gideren, neşe ve haz veren bitki olarak bahsedilmektedir (Babaoğlu, 1997: 12-15). Afyon, esrar ve kenevir gibi maddeler gibi tütün de tarihin çok eski dönemlerinden beri kullanılagelen maddeler arasındadır (Musk ve De Klerk, 2003: 286).

Madde kullanımına bağlı olarak süreç içerisinde gelişen bağımlılık alt kültürünün oluşumuna bakıldığında tütün, alkol, afyon, esrar, kenevir gibi bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeler, ilkel hekimlikte hastalıkların tedavisinde kullanılmaktaydı. Bu maddelerin halk arasındaki kullanımı daha çok haz alma, uyku düzensizliği, üzüntü ve keder hâllerini giderme şeklindedir. Milattan önceki döneme ait tabletlerde, ilkel dinlerin metinlerinde, resimlerde hatta Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi tek tanrılı dinlerde de bu maddelerin amacının dışında kullanımının sakıncalarından bahseden bölümler yer almaktadır. Edebiyata, sanata ve günlük yaşama yansıyan maddelerin kötüye kullanımı, geçmişten günümüze ortak bir bilincin gelişimini ve bağımlılık alt kültürünün oluşumunu sağlamıştır (Köknel, 1998: 691-701).

1960'lı yıllara kadar bağımlılık yapma özelliğine sahip maddeler birey ve halk sağlığı açısından toplumsal bir problem olarak görülmemiştir. Alkol, afyon, esrar ve türevlerinin bağımlılık yaptığı ve kötüye kullanımının, kullanan kişilerde davranış bozukluğuna sebep olduğu yine o yıllarda sağlık literatürüne geçmiştir. Toplumda sosyal bir problem olarak görünür hâle gelmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam Savaşı'nda ağır yaralanan askerlerin ağrı ve acılarını gidermek için verilen morfin paketlerini ağır stres durumlarında kötüye kullanması ve ülkelerine döndükten sonra normal yaşama adapte olurken karşılaştıkları zorluklarda da benzer arayışlara girmeleri ile ortaya çıkmıştır. Madde temin etmek için yasal olmayan yöntemlere sapılması ve bağımlı sayısının artması, bağımlılığın kamu sağlığı açısından öneminin anlaşılmasında etkili olmuştur (Uzbyay, 2009: 7).

Madde bağımlılığını modern yaşantının getirdiği bir sonuç olarak değerlendiren Tarhan'a göre, modernizm bireye zevk odaklı yaşantı anlayışını sunmaktadır. Bu anlayışı benimseyenler madde bağımlılığı tehdidine daha açıktır (Tarhan, 2018: 61). Modern hayatın kişiyi bireyselleşen toplum yapısına dönüştürdüğünü söyleyen Bauman (2011), birey ve toplum yapısında oluşan hoşnutsuzluklara eleştirel yaklaşır. Modernitenin hâkim olduğu Batı toplumlarında yaşayan gençler çözülen kurumsal yapılardan ve değerler sisteminden etkilenmektedir. Bunun sonucu olarak farklı arayışlara giren gençler, çok erken yaşlarda madde kullanımına yönelmektedir. Afyon, esrar ve diğer maddelerin kullanımı İngiltere ve Fransa'da dikkat çekici seviyede artmıştır. Belçika'da okullarda her on gençten biri yasal olmayan madde kullanmakta, Almanya'da ise bu durum 1960'tan sonra ürkütücü boyutlara ulaşmıştır (Yavuzer, 2018: 43).

Kişinin bedensel ve ruhsal bütünlüğüne zarar veren maddelerin kullanımının yaygınlaşması, kullanan kişilere karşı toplumsal tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Madde bağımlılığının doğasına ilişkin yeterli bilimsel bilginin olmadığı dönemlerde bu maddeleri kullanan kişiler ahlaki değerlerden yoksun, iradesi zayıf ve günahkâr olarak görülmekteydi. Problemin çözümüne yönelik koruyucu önlemler yerine yasal yaptırımlar uygulanıyordu. 1930'lu yıllarda beynin işleyişi ve bağımlılık davranışının bilimsel yönden araştırılması sayesinde, beyin fonksiyonlarını ve insan davranışlarını etkilediği ortaya çıkan madde bağımlılığının bir hastalık olduğu kabul gördü. Diğer hastalık türleri gibi oluşumunda etkili olan bireysel ve çevresel etkenler araştırılmaya başlandı (Tarhan ve Nurmedov, 2015: 18).

Madde bağımlılığının sosyal bir problem olarak oluşumu ve gelişimini etkileyen sebepler karmaşıktır. Kişiden kişiye farklılık gösterse de madde bağımlılığının oluşmasında birden fazla etken bir arada bulunabilir. Bireyin kendisinden